

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Назаров Олег Олександрович

УДК 159.94: 159.947

**ДИНАМІКА ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДО УМОВ НАВЧАННЯ ТА СЛУЖБИ
В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ**

Спеціальність 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент **Тімченко Олександр Володимирович**, доцент кафедри прикладної психології
Університету внутрішніх справ.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Шестопалова Людмила Федорівна**, керівник відділу медичної психології Українського науково-дослідного інституту клінічної та експериментальної неврології і психіатрії;

кандидат психологічних наук **Ліпатов Іван Іванович**, начальник кафедри психології і педагогіки Харківського військового університету.

Провідна організація:

Національна академія Служби безпеки України, кафедра педагогіки та оперативної психології, м. Київ.

Захист відбудеться 22 квітня 2000 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.64.700.04 при Університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат 21 березня 2000р.
розісланий

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук,
доцент

Тімченко О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дослідження процесу адаптації набувають останнім часом особливої актуальності у зв'язку зі зростанням інтенсивності дії та збільшенням числа факторів, які посилюють динамічність співвідношення людини і навколишнього середовища й обумовлюють підвищені вимоги до адаптаційних механізмів особистості. Постійні зміни зовнішнього середовища вимагають від людини тих чи інших форм реакцій, що в залежності від характеру адаптації можуть бути більш або менш адекватними.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що процес первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації до умов навчання і життєдіяльності ВУЗів взагалі, і навчальних закладів МВС України зокрема, вивчений недостатньо, відсутні дослідження динаміки, механізмів, особливостей протікання даного процесу і факторів, що впливають на його успішність. Все це потребує більш глибокого розгляду як теоретичних, так і практичних аспектів адаптаційного процесу, який в остаточному підсумку визначає успішність становлення курсантів як спеціалістів органів внутрішніх справ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи Університету внутрішніх справ, Харківського інституту пожежної безпеки МВС України і пов'язане з реалізацією “Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами і підвищення авторитету міліції на 1999-2005 рр.”.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що динаміка первинної психологічної адаптації визначається співвідношенням алло- та інтрапсихічних адаптаційних механізмів, в основі яких лежать індивідуально-характерологічні особливості особистості.

Ми припустили, що найбільш трудним періодом первинної психологічної адаптації для курсантів є перший місяць їхнього перебування в нових умовах життєдіяльності. Це пов'язано з активно протікаючими процесами зміни психофізіологічного балансу в організмі людини, її соціального статусу, життєвого стереотипу, попередньо сформованої системи взаємодії з оточенням, які неминуче вимагають перегляду установок, відносин, потреб і уявлень про соціальні ролі таким чином, щоб вони були адекватні знов сформованим умовам.

Це припущення ґрунтується на розумінні того, що саме цей період адаптації до нових умов навчання і служби в навчальному закладі є однією з найважливіших стадій онтогенетичного розвитку людини, пов'язаною з набуванням професії, становленням в особистісному й соціальному

плані, розкриттям потенційних можливостей і вдосконаленням інтелектуальної сфери особистості на фоні психофізіологічного оформлення юнака в дорослу людину.

Об'єктом дослідження обрано процес первинної психологічної адаптації курсантів до умов життєдіяльності у ВУЗах МВС України в перший місяць навчання і служби.

Предметом дослідження є: структура, особливості, умови і динаміка процесу первинної психологічної адаптації до умов життєдіяльності в навчальному закладі МВС України.

Відповідно до поставленої **мети дослідження**, а саме: виявити фактори, що впливають на динаміку і якість адаптаційного процесу, розробити систему психологічних заходів, які зможуть забезпечити підвищення ефективності навчальної і службової діяльності курсантів на основі вивчення структури, особливостей, умов і динаміки процесу первинної психологічної адаптації до умов навчання і служби у ВУЗах МВС України, - у даній роботі було поставлено ряд конкретних **завдань дослідження**:

- дослідити основні теоретико-методологічні принципи і підходи до проблеми первинної психологічної адаптації до нових соціальних умов;
- визначити методологічні і психодіагностичні прийоми оцінювання динаміки процесу первинної психологічної адаптації курсантів до умов життєдіяльності ВУЗів МВС України;
- вивчити структурні компоненти і функціональні механізми адаптаційного процесу до умов життєдіяльності ВУЗів МВС України і їхню залежність від основних індивідуально-характерологічних особливостей курсантів;
- виявити особливості функціонування адаптаційних механізмів особистості курсантів в умовах початкового етапу навчання і служби і їхній вплив на успішність адаптації;
- виробити основні підходи до оцінювання внутрішньопсихічних змін у процесі первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації;
- розробити рекомендації і систему психолого-педагогічних впливів, спрямованих на забезпечення успішної психологічної адаптації курсантів до умов життєдіяльності ВУЗів МВС України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше:

- описано структуру, особливості, умови і динаміку процесу первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації до умов навчання і служби в навчальних закладах МВС України через призму адаптаційних механізмів особистості;
- показано взаємозв'язок первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації з індивідуально-характерологічними особливостями особистості;
- обґрунтовано концепцію типології динамічних особливостей первинної психологічної

адаптації відповідно до показників тривожності і напруженості адаптаційних механізмів;

- розроблено типологію і виділено основні стилі первинної психологічної адаптації курсантів, які визначаються співвідношенням психологічних захистів і конструктивних адаптаційних механізмів особистості;
- на основі запропонованих показників динаміки первинної психологічної адаптації виділені й обгрунтовані особливості основних етапів адаптаційного процесу;
- доведено можливість оцінювання динаміки й особливостей протікання процесу первинної психологічної адаптації на основі індивідуального кольоросприйняття.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що виявлені взаємозв'язки і взаємовплив первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації, адаптаційних механізмів та індивідуально-характерологічних особливостей особистості надають реальну можливість не лише оцінювати динаміку процесу входження курсантів у нове соціальне середовище, але й оптимізувати даний процес із використанням адекватних методів психодіагностичної та психокорекційної роботи. Запропонована автором система психолого-педагогічного впливу використовується при організації та проведенні заходів щодо соціально-психологічного супроводу початкового етапу служби курсантів у Харківському інституті пожежної безпеки МВС України протягом 1998 і 1999 років.

Особистий внесок автора в розробку наукових результатів полягає в теоретико-методологічному обгрунтуванні й організації дослідження динаміки первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації курсантів до умов навчання і служби в навчальних закладах МВС України. На основі результатів дослідження виявлені структура, особливості, умови і динаміка процесу первинної психологічної адаптації, її залежність від індивідуально-характерологічних особливостей особистості. Дослідження, обробка, теоретичне узагальнення й інтерпретація отриманих результатів, а також реалізація деяких практичних рекомендацій здійснені автором самостійно.

У статті “Динаміка психологічної адаптації людини до нових соціальних умов”, опублікованій у співавторстві, особистим внеском О.О.Назарова є теоретико-методологічне обгрунтування описуваного дослідження, узагальнення й інтерпретація результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і результати дослідження доповідались і обговорювалися на кафедрах прикладної психології Університету внутрішніх справ, соціально-економічних дисциплін Харківського інституту пожежної безпеки МВС України в 1998-2000 рр., міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми юридичної психології” у м. Києві (1999), XIV Всеросійській науково-практичній конференції

“Пожежна безпека - історія, стан, перспективи” у м. Москві (1997), IV науково-практичній конференції “Пожежна безпека –99” у м. Черкаси (1999) і апробовані протягом двох років у Харківському інституті пожежної безпеки МВС України.

Публікації. Проблеми і результати дослідження відображені в 7 публікаціях.

Структура дисертації. Дисертація виконана на 152 сторінках і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і двох додатків. Ілюстративний матеріал поданий у 12 таблицях і 16 рисунках на 9 сторінках. Список використаних джерел включає 162 найменування. Додатки подані на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність теми дослідження; визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження; сформульована гіпотеза; розкрита наукова новизна і практичне значення результатів дослідження; наведені дані про особистий внесок автора в розробку наукових результатів і апробацію роботи.

Перший розділ “Теоретичні проблеми загального адаптаційного процесу” присвячений аналізу теоретико-методологічних підходів до проблеми дослідження.

У загальному розумінні адаптація постає процесом, який реалізується завдяки енергетичній, психологічній та інтелектуальній мобілізації людини відповідно до вимог зовнішнього середовища. У залежності від того, в яких умовах і на якому рівні здійснюється взаємодія людини із середовищем, можуть виявлятися різноманітні види адаптації: біологічна, фізіологічна, психологічна і соціальна.

На біологічному і фізіологічному рівнях адаптація людини розглядається з точки зору таких основних підходів:

- вчення про гомеостаз і компенсаторно-приспосувальні реакції організму на зміни зовнішнього середовища (К.Бернар, В.Кеннон, Ф.З.Меєрсон, І.В.Давидовський, Ф.Б.Березін);
- теорії функціональної системи людського організму (В.Гарвей, І.П.Павлов, П.К.Анохін) і домінанти (О.О.Ухтомський);

- концепції взаємозв'язку, взаємозалежності і співвідношення структури і функцій організму людини на різноманітних його рівнях (В.В.Купріянов, П.Г.Снякін, Р.С.Карпинська, Ф.З.Меєрсон, Л.І.Аруїн, О. М.Бабаєв);
- дослідження матеріальних основ біологічних і фізіологічних адаптаційних реакцій організму (Д.С.Саркісов, Б.В.Втюрін, Г.М.Крижановський, Д.Баркрофт, Л.О.Тіунов);
- концепцій етапності адаптаційних реакцій на біологічному (В.С.Ільїн, Д.С.Саркісов, Б.В.Втюрін) і фізіологічному (Ф.З.Меєрсон, М.М.Пшеннікова) рівнях.

Аналіз даних підходів дозволяє зробити висновок про те, що в процесі адаптації структурні і функціональні зміни в організмі людини мають єдину матеріальну основу біологічних і фізіологічних реакцій, об'єднаних спільним характером їхньої компенсаторно-приспосувальної сутності і гомеостатичної спрямованості. Це свідчить про існування загального адаптаційного процесу, який забезпечує гомеостаз на різноманітних структурних рівнях організму людини як біологічної системи.

На психологічному і соціальному рівнях підходи до даної проблеми ґрунтуються на існуванні таких теорій особистості:

- індивідуально-психологічних (З.Фрейд, А.Адлер, Е.Шпранглер, А.Маслоу, Б.Г.Ананьєв);
- соціально-психологічних (Г.Тард, Л.Виготський, Е.Фромм, Д.Мід, Б.Скіннер, Р.Лінтон);
- об'єднуючих ідеї суб'єктного і рольового в індивіді (У.Джеймс, Е.Берн, О.М.Леонтьєв, О.В.Петровський, В.О.Ядов).

Теоретичний аналіз проблеми психологічної і соціально-психологічної адаптації людини дозволив визначити психологічну адаптацію як **процес встановлення оптимальної відповідності особистості й навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності. Цей процес дозволяє індивідууму задовольняти актуальні потреби і реалізовувати пов'язані з ними значимі цілі (при збереженні психічного і фізичного здоров'я), забезпечуючи водночас відповідність психічної діяльності людини, її поведінки вимогам середовища.** При цьому виділяється етапність адаптаційного процесу: термінова, але недосконала психологічна адаптація, реалізована на основі сформованих раніше психологічних і психофізіологічних механізмів, замінюється досконалою і довгостроковою психологічною адаптацією.

Аналіз досліджень Б.Г.Ананьєва, Д.О.Андреевої, С.О.Гапонової та ін., присвячених адаптації студентів до умов ВУЗів, дозволив виділити специфічні особливості протікання даного процесу в навчальних закладах МВС України, в основі яких лежать властиві лише органам внутрішніх справ

умови життєдіяльності:

- особливі ритм і регламентація життя і побуту;
- обмеження в засобах реалізації актуальних потреб;
- особливі принципи організації міжособових і внутрішньогрупових взаємовідносин;
- відрив від звичного мікросоціального оточення й ін.

Виділені нами специфічні умови життєдіяльності навчальних закладів МВС України визначають своєрідність дії механізмів первинної психологічної адаптації курсантів.

Поняття механізмів психологічної адаптації як певних тривких поведінкових психологічних паттернів, що утворилися в індивідуума для досягнення врівноваженості системи “людина – середовище”, об’єднує інтрапсихічні й аллопсихічні адаптаційні механізми, що мають як конструктивні, так і неконструктивні варіанти вирішення проблеми психологічної нестабільності.

До інтрапсихічних адаптаційних механізмів дослідники (З.Фрейд, А.Фрейд, І.С.Кон, Ц.П.Короленко, П.Б.Ганнушкін, Ф.Б.Березін) відносять: витіснення, заперечування, фіксацію, знецінювання вихідних потреб, концептуалізацію, соматизацію тривоги, вторинний контроль емоцій та ін.

До аллопсихічних адаптаційних механізмів відносять: оволодіння новим набором соціальних ролей, зміну установок і динамічних стереотипів, зміну ієрархії провідних і вторинних мотивів, зміну емоційних відношень, формування нової картини світу й ін. (R.R. McGral, S. Goodstein, Ф.Б.Березін, О.Л.Козлов).

Таким чином, взаємозв'язок і взаємне переплетення адаптаційних механізмів визначають загальну картину адаптаційного процесу. Функціонально усі вони спрямовані на зниження рівня тривоги, фрустраційного напруження, викликаних умовами зовнішнього середовища, що змінилися. Набуті в процесі життєдіяльності конкретною людиною захисні механізми й стратегії оволодіння ситуацією можуть використовуватися нею як паралельно (незалежно одне від одного), так і послідовно (методом перебирання). Індивідуальні адаптативні особливості людини можуть виражатися в перевазі тих або інших адаптаційних механізмів або їхніх груп, що особливо яскраво виявляється при розгляді термінової, але недосконалої психологічної адаптації.

У другому розділі “Експериментальне вивчення динаміки і механізмів первинної психологічної адаптації до умов навчання і служби в навчальних закладах МВС України” викладені процедура і результати дослідження, що продовжувалося протягом двох років і проводилося в два етапи. На першому етапі була обстежена група з 35 курсантів. Врахувавши результати першого етапу і скоректувавши методики стосовно до досліджуваної проблеми, на другому етапі, проведеному через рік, ми обстежили групу з 25 чоловік.

Для вивчення динаміки психічних змін у процесі первинної психологічної адаптації був використаний восьмикольоровий тест М.Люшера, ефективність застосування якого була підтверджена на першому етапі дослідження.

Для відображення інтегрального значення переміщень кольорів у ряду переваг з одного місця на інше, нами була введена так звана Цп-функція (рис.1).

Характер зміни Цп-функції (прагнення до насичення, різке зростання і т.п.) дозволяє аналізувати активність змін кольоропереваг і здійснювану внутрішньопсихічну роботу у кожного з 25 обстежуваних. Відображенням результатів успішності адаптації постала стабілізація даних переміщень по усій вибірці, здійснюваних у рамках звичайних коливань у відносно стабільному середовищі.

Рис. 1. Графік Цп-функції.

Обробка результатів тестування за М.Люшером з використанням коефіцієнта тривожності в інтерпретації М.Люшера і Л.Собчик надала можливість оцінити зміни сумарного коефіцієнта тривожності $K_{тр}$ (рис.2) у процесі первинної психологічної адаптації.

Отримані нами результати дозволили зробити ряд висновків, що характеризують загальну картину адаптаційного процесу:

1. Первинне наростання тривожності (1-16 дні перебування у ВУЗі) пов'язане з недостатньою ефективністю використовуваних у цей період інтрапсихічних механізмів (захистів). Це обумовлено невідповідністю реальної обстановки сформованим очікуванням, продовженням дії завчасних установок, а також впливом на психологічний стан курсантів обмежень, заборон, відриву від звичного оточення і спілкування.

2. Переломним моментом у процесі первинної психологічної адаптації можна вважати 16-20 дні перебування у ВУЗі, коли зниження тривожності людини забезпечується за рахунок підвищення ефективності дії інтрапсихічних і аллопсихічних адаптаційних механізмів.

Рис. 2. Графік сумарного коефіцієнта тривожності Ктр.

Аналіз динаміки індивідуальних коефіцієнтів тривожності за М.Люшером і Л.Собчик з урахуванням індивідуально-характерологічних особливостей особистості дозволив визначити терміни й успішність первинної психологічної адаптації обстежуваних (рис. 3).

Аналіз зміни індивідуального коефіцієнта тривожності в часі у різних курсантів дозволив виділити три групи однотипних за характером (періодичністю зростання й убутання коефіцієнта тривожності) і етапністю залежностей:

- із тенденцією до стійкої адаптації (тип 1);
- із тенденцією до нестійкої адаптації (тип 2);
- із тенденцією до дезадаптації (тип 3).

Для першої групи (до 40% від загального числа обстежуваних) характерним є початкове зниження тривожності в 1-8 дні, потім наростання тривожності з 8 по 16-20 дні і подальше зниження тривожності, що свідчить про тенденцію адаптаційного процесу до успішного завершення. Динамічна крива коефіцієнта тривожності цієї групи курсантів достатньо точно повторює характер зміни сумарного коефіцієнта тривожності для усієї вибірки (рис. 2). Це свідчить про найбільш типовий характер процесу первинної психологічної адаптації даної групи курсантів.

стійкість	середня (?16)	середня або знижена (?12)	знижена (?10)
Методика СПА К.Роджерса і Р.Даймонда (останній день дослідження)			
<ul style="list-style-type: none"> • адаптація • самоприймання • інтернальність • ескапізм • емоційна комфортність • прагнення до домінування 	<ul style="list-style-type: none"> середня (?60) знижене (?75) знижена (?60) підвищений (?90) 	<ul style="list-style-type: none"> середня (?70) підвищене (?90) підвищена (?90) 	<ul style="list-style-type: none"> знижена (?30) знижена (?55) підвищене (?65)

Отримані нами результати дозволили дати узагальнену характеристику протікання адаптаційного процесу для кожної з виділених груп:

- для першої групи характерна незавершеність адаптаційного процесу і можливі зміни психічних станів даних курсантів у процесі подальшого перебування у ВУЗі;
- для другої групи характерна недосконалість первинної психологічної адаптації, яка супроводжується коливаннями рівня тривожності в обстежуваних;
- для третьої групи характерні порушення адаптаційного процесу і можливі суттєві проблеми в подальшій адаптації.

У третьому розділі “Первинна психологічна адаптація і її урахування на початковому етапі навчання і виховання майбутніх спеціалістів” викладена розроблена методика оцінювання особливостей процесу первинної психологічної адаптації курсантів до умов життєдіяльності навчального закладу МВС України і надані рекомендації по зниженню тривожності і напруження адаптаційних механізмів.

При цьому, автором запропонована типологія індивідуальних стилів адаптації, яка ґрунтується на принципі переважання в індивідуальних стратегіях механізмів алло- або інтрапсихічної адаптації і відбиває багатоваріантність реалізації адаптаційного процесу.

До першої групи віднесені стилі, у реалізації яких провідну роль відіграють механізми аллопсихічної адаптації. У її рамках автором виділені *конструктивний* і *капітулятивний* індивідуальні стилі.

Для *конструктивного стилю* адаптації характерні: активне конструювання обстежуваним

мікросоціальних відносин, доцільна трансформація взаємодії людини з оточенням для організації соціальної підтримки, пошук союзників у досягненні значимої мети, перебудова мотиваційної сфери, оволодіння новим набором соціальних ролей, зміна емоційних відношень, і, в остаточному підсумку, формування нової картини світу. Даний стиль адаптації є найбільш щадящим і результативним, тому що припускає оволодіння ситуацією дисбалансу системи “людина-середовище” шляхом активної реорганізації обставин і в результаті - збереження власного “Я”.

Для *капітулятивного стилю* адаптації характерною є відсутність у обстежуваного мотивації до досягнення мети. При цьому збереження прийнятної для нього рівня самооцінки забезпечується формуванням відношення до утруднень у період адаптації як до фатальних і, відповідно, внутрішньо обгрунтованою для людини відмовою від пошуку шляхів вирішення ситуації, тобто “виходом” із ситуації.

Другу групу індивідуальних стилів адаптації, в основі яких лежить переваження інтрапсихічних механізмів, об'єднує форма реалізації процесу зрівноважування обстежуваного із соціальним середовищем головним чином завдяки власним психічним можливостям. При цьому автором виділені *вольовий* і *рефлексивний* стилі.

Для *вольового стилю* адаптації характерні: формування обмежувальної і компенсаторної поведінки і грання ролей, заперечування і витіснення зі свідомості стимулів, що обумовлюють психічне напруження. При цьому курсант виявляє обов'язковість, дисциплінованість, бажання бути у всьому максимально результативним, загострене реагування на успіхи і невдачі. І як результат - стан вираженого психічного напруження, тривале переживання якого веде до виснаження резервів психіки, зниження ефективності адаптаційного процесу, а часом і до його порушення.

Для *рефлексивного стилю* адаптації характерні: переоцінка цінностей (знецінювання вихідних потреб), вторинний контроль емоцій, реалізація емоційної напруженості в безпосередній поведінці. Даний стиль відзначається в людей, що володіють розвиненою здатністю до рефлексії. При цьому адаптація, як правило, супроводжується не почуттям напруження, як у випадку вольового стилю, а полегшення, що дає людині можливість зберегти себе і своє психічне здоров'я.

Описані в дослідженні чотири основні стилі (конструктивний, капітулятивний, вольовий і рефлексивний) найбільш яскраво виражені за результатами адаптації (дезадаптації), проте існує і множина проміжних, комбінованих стилів, у яких можуть переважати риси одного з основних.

Водночас запропонована типологія дозволяє глибше розібратися в особливостях протікання процесу первинної психологічної адаптації курсантів до нових умов життєдіяльності і визначити необхідну стратегію в рамках психологічного супроводу даного періоду.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що динаміка первинної психологічної адаптації визначається дією алло- і інтрапсихічних адаптаційних механізмів, в основі яких лежать індивідуально-характерологічні особливості особистості.
2. Аналіз особливостей і механізмів адаптаційного процесу на початковому етапі навчання і служби курсантів у навчальних закладах МВС України показав, що психологічна адаптація носить первинний характер, який полягає в її недосконалоості та терміновості.
3. Запропоновані й апробовані в дослідженні методики дозволили вперше обґрунтувати концепцію типології динамічних особливостей первинної психологічної адаптації відповідно до показників тривожності і напруження адаптаційних механізмів.
4. Аналіз особливостей протікання індивідуальної первинної психологічної адаптації дозволив виділити три основні групи курсантів:
 - із тенденцією до стійкої адаптації;
 - із тенденцією до нестійкої адаптації;
 - із тенденцією до дезадаптації.
5. Встановлено, що особливості динаміки первинної психологічної адаптації визначаються співвідношенням психологічних захистів і конструктивних адаптаційних механізмів. На основі цього розроблена типологія і виділені основні стилі первинної психологічної адаптації курсантів:
 - конструктивний;
 - капітулятивний;
 - рефлексивний;
 - вольовий.
6. Відповідно до отриманих результатів дослідження і прийнятих показників динаміки первинної психологічної адаптації виділені й обґрунтовані основні етапи адаптаційного процесу:
 - етап активізації агресивно-оборонних захисних механізмів (у 1-3 дні перебування в інституті);

- етап регресивних реакцій, пригніченості і думок про помилковість у професійному виборі (3-7 дні);
 - етап активізації конструктивних адаптаційних механізмів у сполученні з діючими захисними механізмами і спроб будувати нові соціальні відносини в групі людей (8-20 дні);
 - етап початку соціальної адаптації, оволодіння новим набором соціальних ролей, побудови соціальних зв'язків і зміни установок і стереотипів (після 20 дня).
7. Розроблено систему психолого-педагогічних заходів, націлених головним чином на зниження тривожності і напруження адаптаційних механізмів, що дозволяє оптимізувати процес первинної психологічної адаптації. Дана система ефективно використовується в соціально-психологічному супроводі початкового періоду навчання і служби курсантів Харківського інституту пожежної безпеки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Назаров О.А., Сафронов А.Г. Динамика психологической адаптации человека к новым социальным условиям // Вісник Харківського університету: Актуальні проблеми філософії науки і сучасних технологій. – Харків: Вид-во ХДУ. –1997. - № 388. - С. 147-149.
2. Назаров О.О. Толерантність до нових соціальних умов і адаптаційні механізми особистості // Вісник Харківського університету: Серія психологія. – Харків: Вид-во ХДУ. –1999. - № 452. - С. 101-103.
3. Назаров О.О. Індивідуальні психологічні особливості особистості курсанта і процес психологічної адаптації до умов навчання і служби // Наукові записки Харківського військового університету: Соціальна філософія, педагогіка, психологія. Вип. II. –Харків: Вид-во ХВУ. –1999. – С. 143-146.
4. Назаров О.О. Адаптивні механізми особистості й індивідуальні стилі адаптації // Наукові записки Харківського військового університету: Соціальна філософія, педагогіка, психологія. Вип. IV. –Харків: Вид-во ХВУ. –1999. – С. 166-170.
5. Назаров О.О., Росоха В.О. Емоційні аспекти процесу розуміння розумових задач / Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності майбутнього фахівця: Зб. наук. праць. – Харків: Вид-во ХДПУ. – 1996. –С. 99-101.

6. Назаров О.А., Сафронов А.Г. Особенности психологической адаптации курсантов к условиям воинской службы и учебы // Материалы XIV Всероссийской научно-практ. конф. “Пожарная безопасность – история, состояние, перспективы”. –Т.1. – М.: ВНИИПО МВД России. – 1997. – С. 185-186.
7. Назаров О.А. Адаптация курсантов к условиям жизнедеятельности учебных заведений и адаптативные стили поведения // Матеріали Міжнародної науково-практ. конф. “Актуальні проблеми юридичної психології” / За ред. С.І. Яковенка. – К.: Вид-во КІВС. – 1999. – С. 32-33.

АНОТАЦІЇ

Назаров О.А. Динаміка первинної психологічної адаптації до умов навчання і служби в навчальних закладах МВС України. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01. - загальна психологія, історія психології. Університет внутрішніх справ, Харків, 2000.

На основі вивчення структури, умов і динаміки первинної (термінової, але недосконалої) психологічної адаптації курсантів до умов життєдіяльності навчальних закладів МВС України виявлені механізми її здійснення, які обумовлені індивідуально-характерологічними особливостями курсантів. Запропоновано теоретико-методологічні і практичні рекомендації щодо організації психолого-педагогічного супроводу початкового етапу навчання і служби курсантів.

Ключові слова: первинна психологічна адаптація, адаптаційні механізми, тривожність, індивідуальні стилі адаптації.

Назаров О.А. Динамика первичной психологической адаптации к условиям учебы и службы в учебных заведениях МВД Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01. – общая психология, история психологии. Университет внутренних дел, Харьков, 2000.

На основе изучения структуры, условий и динамики первичной (срочной, но несовершенной) психологической адаптации курсантов к условиям жизнедеятельности учебных заведений МВД Украины выявлены механизмы ее осуществления, определяемые индивидуально-характерологическими особенностями курсантов. Предложены теоретико-методологические и практические рекомендации по организации психолого-педагогического сопровождения начального этапа учебы и службы курсантов.

Ключевые слова: первичная психологическая адаптация, адаптационные механизмы, тревожность, индивидуальные стили адаптации.

Nazarov O.A. Dynamics of primary psychological adaptation to study and service conditions at educational institutions of Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

- Manuscript.

Thesis for the Degree of Candidate of Psychological Sciences by speciality 19.00.01 – general psychology, history of psychology. University of Internal Affairs of Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kharkiv, 2000.

The researcher has analyzed theoretical and methodological approaches towards the problem of a person's adaptation to changing conditions of vital activity which trigger the process of general adaptation on different levels – biological, physiological, psychological and social. This enabled to single out the psychological adaptation as a natural stage of general adaptation process.

The factors affecting the course of the primary (urgent, but imperfect) psychological adaptation of cadets to the activities of the higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine were established upon the research of its structure, characteristics, conditions and dynamics.

In the research the eight-color test by M. Lusher has been adopted as psycho-diagnostical set which enabled to evaluate the peculiarities and structure of psychic alterations among cadets in the process of primary psychological adaptation as well as dynamical characteristics of the adaptation process itself.

The adaptation success and dynamics were found to be dependent upon the personality adaptation mechanisms determined by individual character features of the cadets.

The conception of typology of the primary psychological adaptation course dynamic characteristics in accordance with the alert and stress factors of the adaptation mechanisms has been stated. This was used to determine primary psychological adaptation stages as well as cadet groups with individual features typology of primary psychological adaptation. The mentioned groups can be referred to as:

- those with the tendency to stable adaptation;
- those with the tendency to non-stable adaptation;
- those with the tendency to disadaptation.

For each of the groups of cadets individual-and-dispositional peculiarities have been established on the basis of methodics by K.Leongard, A.G.Maklakov and S.V.Chermiyanin, K.Rogers and R.Diamond.

Depending upon prevalence in individual strategies of behavior mechanisms of allopsychical or intropsychical adaptation, the author proposes typology of individual styles of adaptation. It includes constructive, capitulative, strong-willed and reflexive styles. These basic styles are the most prominently defined when considering results of primary psychological adaptation which has been proved by the research.

Theoretical, methodological and practical recommendations on the organization of psychological and pedagogical support to the initial study and service stage of cadets at the educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine were developed. This recommendations have been approved in Kharkiv Fire Safety Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Key words: primary psychological adaptation, adaptation mechanisms, alert, individual adaptation styles.

Підписано до друку 17.03.2000р.

Друк.а. - 1.

Обл.-вид.а. – 0,75.

Формат паперу 60x84 1/16

Тираж 100 прим.

Зам. 2/54

Друкарня ХВУ, майдан Свободи, 6.